

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ISSN: 2663-6840 (Print)

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 1 (45)

**НА ПОШАНУ
Кирила Йосиповича Галаса
(до 100-річчя з дня народження)**

Ужгород – 2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

Мотокі Номачі, PhD, професор університету Хоккайдо, Саппоро, Японія.

Голова редакційної ради

Наталія Венжинович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови УжНУ.

Відповідальний редактор

Юрій Бідзіля, доктор наук із соціальних комунікацій, декан філологічного факультету УжНУ.

Члени редакційної колегії

Зоя Адамія, доктор філологічних наук, професор, т.в.о. обов'язки директора Інституту російської мови і літератури Цхум-Абхазької Академії наук, Тбілісі, Республіка Грузія.

Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор кафедри славистики Університету в Оломоуці, Оломоуць, Чеська Республіка.

Валентина Барчан, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури УжНУ, Ужгород, Україна.

Наталія Бедзір, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та світової літератури УжНУ, Ужгород, Україна.

Аніко Берегсасі, доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки» (спеціальність: філологія), доцент, завідувач кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, Берегово, Україна.

Міхал Вашичек, PhD, провідний науковий співробітник інституту славистики Чеської академії наук, Прага, Чеська Республіка.

Василь Івашиків, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури імені Возняка, ЛНУ імені І. Франка, Львів, Україна.

Вікторія Лебович, PhD, Університет ім. Лоранда Етвеша, Будапешт, Угорська Республіка.

Олена Левченко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка», Львів, Україна.

Валерій Мокієнко, доктор філологічних наук, професор Інституту славистики Грайфсвальдського університету, Грайфсвальд, Німеччина.

Леся Мушкетик, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, Київ, Україна.

Сергій Потапенко, доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені О.М. Морозовського Національного лінгвістичного університету, Київ, Україна.

Мацей Рак, доктор філологічних наук габілітований, професор Інституту славистики Ягеллонського університету, Краків, Польська Республіка.

Дорота Крістіна Рембішевська, доктор філологічних наук, професор, Польська академія наук, Варшава, Республіка Польща
Іван Сабадош, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна.

Галина Шумицька, доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики УжНУ, Ужгород, Україна.

Кароліна Скварська, PhD, співробітник інституту славистики Чеської академії наук, Прага, Чеська Республіка.

Дмитро Цолін, доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології, Національний університет «Острозька академія», Україна; Університет Мартіна Лютера, доцент, Лейпциг, Німеччина.

Сергій Шаров, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, Україна.

Желька Фінк-Арсевскі, доктор філологічних наук, професор Університету в Загребі, Загреб, Республіка Хорватія.

Мірослав Янков'як, PhD, науковий співробітник інституту славистики Чеської академії наук, Прага, Чеська Республіка.

Вероніка Баньої, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ, Ужгород, Україна.

Олеся Харківська, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ, Ужгород, Україна.

Ольга Пискач, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ, Ужгород, Україна.

Оксана Кузьма, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури УжНУ, Ужгород, Україна.

Оксана Тиховська, доктор філологічних наук, доцент кафедри української літератури УжНУ, Ужгород, Україна.

Олеся Барчан, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики УжНУ, Ужгород, Україна.

Наталія Петріца, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри словацької філології УжНУ, Ужгород, Україна.

Євген Соломін, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики УжНУ, Ужгород, Україна.

Редактор-перекладач

Оксана Миголінець, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології УжНУ, Україна.

Свідцтво про державну реєстрацію: серія KB № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

«Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія» є фаховим виданням категорії «Б» із філологічних наук (спеціальність 035 – Філологія) на підставі Наказу МОН України № 886 від 2 липня 2020 року. Додаток 4.
Журнал включено до Міжнародної наукометричної бази IndexCopernicus International (Республіка Польща).

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційній сторінці видання: <http://visnyk-philology.uzhnu.edu.ua>

Адреса редакції:

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», філологічний факультет,
вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88017

Тел.: +380506645839, +380672841830; e-mail: visnykfilfak.uzhnu@gmail.com

ISSN: 2663-6840

Дата реєстрації: 14.11.2018

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Протокол № 7 від 23.06.2021.

Торчинська Наталія. Сучасні гідронімічні студії в польському мовознавстві.....	434
Торчинський Михайло. Етимологічні особливості українських власних особових імен	441
Тачыла Наталля. Адэтанімічныя ўтварэнні ў анамэстычнай прасторы Беларусі	447
Фаріон Ірина. Соціальні передумови динаміки функціонування прізвищевих моделей <i>-ич, -ович (-евич) / -енко</i> : діахронний аспект	456
Федурко Марія. Онімний простір інтелектуальних романів В. Домонтовича.....	463
Фернос Юлія. Прецедентні та фонові назви в онімному просторі роману Ілларіона Павлюка «Я бачу, вас цікавить п'ятьма».....	470
Харківська Олеся. Прізвиська в говірках Закарпаття: лексико-семантичний та словотвірний аспекти (на матеріалі говірки с. Сокирниця Хустського району)	477
Царалунга Інна. Мікротопонімікон села Заруддя Красилівського району Хмельницької області	484
Шебештян Ярослава. Функціональна своєрідність пропріативів у сучасному українському медіатексті: аналіз телемовлення.....	492
Шоля Іванна. Запозичені чоловічі та жіночі імена в іменнику Ужгорода ХХ століття	499
Шотова-Ніколенко Ганна. Космоніми як невід'ємна стилістична складова створення поетично-метафоричного хронотопу в художньому тексті	509
Юрса Людмила. Еколінгвістичний стан сучасного фірмонімікону м.Сколе.....	515
Янчишин Анатолій. Історія розвитку української товаронімії (на матеріалі власних назв промислових товарів)	521
Яцій Василь. Про деякі особливості твірних основ у прізвищах Львівщини (<i>Базарко, Мойко, Терлецький</i>)	527

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Ігнатович Олександра. Роман Сергія Степи «Дерево Дірака»: поетика заголовка	535
Кузьма Оксана. Творчість Лесі Українки в літературознавчому дискурсі ХХІ століття	542
Мушкетик Леся. Феномен народного православ'я та його вербалізація в усній словесності	549
Староста Олександр. Медитації-веснянки в жанровій системі лірики Володимира Самійленка... 558	
Тиховська Оксана. Етнопсихологічний аспект міфологічних уявлень про загробне життя душі у фольклорі Закарпаття	564
Чонка Тетяна. Антропологічна сутність сучасної української прози (за творчістю Яни Дубинянської)	571

ХРОНІКИ

Кіраль Сидір. Тектонічний злам у гуманітаристиці, або Три новелі-панелі про роботу Міжнарод- ного конгресу «Василь Стефаник і світова культура» в Русові на Покутті та в Івано-Франківську (14–15 травня 2021 р.).....	577
---	-----

РЕЦЕНЗІЇ

Мушкетик Леся. Дослідження про міфологічні витoki українського фольклору Закарпаття (рецензія на монографію О. Тиховської «Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект»)	582
--	-----

ЮВІЛЕЇ

Петріца Наталія, Буднікова Леся. До ювілею Юлії Василівни Юсип-Якимович	585
--	-----

Tochylo Natallia. Adethnonymic Formations in the Onomastic Space of Belarus	447
Farion Iryna. Social Preconditions of Dynamics of Functioning of Surname Models -ych, -ovych (-evych) / -enko: Diachronic Aspect.....	456
Fedurko Maria. Onymic space of V. Domontovych's Intellectual Novels.....	463
Fernos Yulia. Precedent and Background Names in the Onym Space of the Ovel "I see you are interested in darkness" by Illarion Pavliuk.....	470
Kharkivska Olesya. Nicknames in Transcarpathian Patoises: Lexical-semantic and Word-forming Aspects (Based on the Patois of Sokyrnytsia Village, Khust District).....	477
Tsaralunha Inna. Microtoponymicon of Zaruddia Village of Krasyliv District in Khmelnytskyi Region	484
Shebeshtyan Yaroslava. Functional Originality of Modern Propriatives in Modern Ukrainian Media Text: Analysis of TV Speech.....	492
Sholia Ivanna. Borrowed Male and Female Names in the Name Repertoire of Uzhhorod of the 20 th century	499
Shotova-Nikolenko Anna. Cosmonyms as an Integral Stylistic Component of Creating a Poetic-Metaphorical Chronotope in a Literary Text	509
Yursa Liudmyla. Ecolinguistic State of the Modern Firm Name of Skole.....	515
Yanchyshyn Anatoliy. History of the Development of Ukrainian Tovaronymy (on the material of proper names of industrial products).....	521
Yatsiy Vasyl. About Some Features of Creative Bases in the Surnames of Lviv Region (Базарко, Мойко, Терлецький)	527

LITERARY AND FOLKLORE STUDIES

Ihnatovych Oleksandra. The Novel of Serhiy Stepa "Dirac's Tree": the Poetics of the Title	535
Kuzma Oksana. The Works of Lesia Ukrainka in Literary Studies Discours of the 21 st Century	542
Mushketyk Lesia. The Phenomenon of Folk Orthodox Faith and It's Verbalization in Folklore	549
Starosta Oleksandr. The Spring Meditative Poems in Volodymyr Samiilenko's Poetry Genre System.....	558
Tykhovska Oksana. Ethno-Psychological Aspect of Mythological Ideas about the Afterlife of the Soul in the Folklore of Transcarpathia.....	564
Chonka Tetyana. Anthropological Essence of Modern Ukrainian Prose (based on the literary works by Yana Dubynyanska).....	571

CHRONICLES

Kiral Sydir. Tectonic Break in the Humanities, or Three Short Stories-Panels about the Work of the International Congress "Vasyl Stefanyk and World Culture" in Rusov on Pokuttya and in Ivano-Frankivsk (May 14–15, 2021).....	577
--	-----

REVIEWS

Musketyk Lesya. Research on the Mythological Origins of Ukrainian Folklore of Transcarpathia (Review of O. Tykhovska's Monograph "Magic and Mythology in the Ukrainian Folklore of Transcarpathia: Ethnopsychological Aspect").....	582
--	-----

ANNIVERSARY

Petritsa Natalia, Budnikova Lesya. To the anniversary of Yulia Vasylivna Yusyp-Yakymovych.....	585
---	-----

МЕДИТАЦІЇ-ВЕСНЯНКИ В ЖАНРОВІЙ СИСТЕМІ ЛІРИКИ ВОЛОДИМИРА САМІЙЛЕНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія

Випуск 1 (45)

УДК 821.161.2-1.09 «Самійленко»

DOI: 10.24144/2663-6840/2021.1(45).558–563

Староста О. Медитації-веснянки в жанровій системі лірики Володимира Самійленка; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. У статті розглянуто особливості ліричних медитацій-веснянок в жанровій системі поезії Володимира Самійленка. Потреба краще вивчити окремі грані творчості цього самобутнього поета, належно оцінити його внесок у розвиток української лірики на одному з переломних етапів її історії зумовлюють актуальність цієї роботи. Основні завдання статті: визначити місце медитацій-веснянок у жанровій системі лірики письменника; окреслити витоки жанру та вивчити особливості його функціонування в доробку автора та в типологічному аспекті; продемонструвати значущість творчості В. Самійленка та його сучасників для подальшого розвитку жанру.

Було окреслено поетику досліджуваного жанру та його функціонування в жанровій системі філософсько-медитативної поезії автора. Визначено ключові концепції текстів, що репрезентують цю форму лірики: ідея космічної гармонії й досконалості природи, рефлексія від її споглядання, що переходить у самозаглиблення, музикальність ритмічного малюнку. Простежено засоби інкрустування цього жанру до структури ліричного циклу «Весняні пісні». На матеріалі твору «Весняна елегія» виокремлено творче новаторство В. Самійленка на жанровому рівні: зміщення акценту із суспільної проблематики на екзистенційні мотиви, посилення психологізму за рахунок відмови від пейзажної описовості. В аспекті розширення поетики медитацій-веснянок значущим є незавершений ліричний цикл В. Самійленка «Весна». Його аналіз у контексті типологічно близьких творів сучасників письменника – Б. Грінченка («Весняні сонети») та І. Франка («Веснянки») дає змогу простежити ключові риси та провідні мотиви творів цього жанру в поезії кінця XIX ст. (градація почуттів, викликаних очікуванням приходу весни; оновлення природи після весняного дощу; поклоніння ліричного героя перед красою та гармонією природи), а також відзначити внесок В. Самійленка в його розвиток (варіативність форм циклу, поява екологічної проблематики). Концептуально близькою до розглянутих текстів автора також є пейзажно-настроява лірика Лесі Українки, яка вважається вершиною розвитку досліджуваного жанру в поезії раннього українського модернізму. Таким чином, медитації-веснянки у творчості В. Самійленка органічно втілюють особливості творчої натури поета та актуальні мистецькі концепції його епохи. Ця самобутня форма стала важливим компонентом жанрової системи лірики письменника, виразником значущих елементів її художнього світу (космічна гармонія та краса природи, увага до внутрішнього світу людини та її взаємодії зі світом).

Ключові слова: медитації-веснянки, ліричні жанри, жанрова система, Самійленко, рефлексія, природа.

Постановка проблеми. Жанр медитацій-веснянки становить цікавий об'єкт дослідження для літературознавців. Його розвиток у період середини XIX – початку XX ст. відображає шлях творчого освоєння поетами фольклорних джерел та вироблення національної традиції філософської лірики, збагаченої ідеями й концепціями західноєвропейських літератур. З'явившись унаслідок творчих пошуків поетів-романтиків (М. Шашкевича, Я. Голубацького, Кс. Климковича, М. Петренка та ін.), він зазнав важливих модифікацій у доробку митців, праця яких уможливила складний перехід від реалістичної народницької парадигми до модерністської естетики. Відзначаючи ключову роль у цьому процесі таких видатних майстрів слова, як І. Франко та Леся Українка, важливо також наголосити на внеску В. Самійленка (1864–1925), історична важливість та естетична вартість поетичного доробку якого, на наш погляд, досі не здобули належного визнання.

Аналіз досліджень. Причина такого статусу письменника в рамках загальноновизнаного канону української літератури цікава й тим, що на феноменальності його творчості наголошували чимало авторитетних українських літературознавців різних епох (Ф. Матушевський, М. Обідний, В. Дорошенко, С. Єфремов, М. Рудницький, О. Бабишкін,

М. Чорнопиский, Л. Голомб, М. Бондар, М. Мартинюк, Ю. Ковалів та ін.), з-поміж яких декілька були водночас поетами європейського рівня (М. Богданович, І. Франко, М. Зеров, М. Рильський). Однак попри наявність значної кількості праць, присвячених поетичній спадщині В. Самійленка, можемо констатувати, з одного боку, брак вузькоспеціалізованих студій жанрового аспекту його поезії, а з другого боку – потребу актуалізації цієї постаті в сучасному літературознавчому дискурсі.

Значущість поета у збагаченні форм філософської лірики підкреслював у статті-передмові до повного зібрання його творів М. Бондар [Бондар 1989, с. 31]. У науковому доробку вченого також відзначаємо фундаментальну працю «Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів», у якій ґрунтовно вивчено витоки та особливості формування жанрових різновидів лірики 1860-их – 1870-их років, зокрема й медитацій-веснянок [Бондар 1986]. Важливі спостереження, релевантні обраному нами аспекту дослідження, містить монографія О. Ткаченко «Українська елегія», присвячена історії розвитку одного з найбільш варіативних і багатограних жанрів філософсько-медитативної поезії, у якій також помітний слід залишив В. Самійленко [Ткаченко 2004]. У контексті теми нашої роботи варто також відзначити статтю-передмову до двотомного

видання творів письменника О. Бабишкіна, який відзначив важливість творів «весняної» тематики в його ліриці [Бабишкін 1958]. Важливі міркування щодо природи поетичного мислення В. Самійленка, що, зокрема, виражається в рефлексії вражень і почуттів, викликаних красою весняної природи, містять праці М. Зерова [Зеров 1990] та С. Єфремова [Єфремов 1995].

Мета статті – дослідити особливості медитації-веснянки В. Самійленка як елемента жанрової системи його лірики, а також у контексті розвитку цього жанру в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.

Основні завдання статті: визначити місце медитацій-веснянок у жанровій системі лірики письменника; окреслити витоки жанру та вивчити особливості його функціонування в доробку автора та в типологічному аспекті; продемонструвати значущість творчості В. Самійленка та його сучасників для подальшого розвитку медитацій-веснянок в українській поезії.

Методи та методика дослідження. Обраний нами предмет дослідження зумовлює першорядну роль *генологічного* методу, що передбачає вивчення джерел, особливостей поетики медитацій-веснянок, їхньої художньої еволюції у творчості письменника. Важливим елементом роботи також є *типологічний* аналіз, який дає змогу виокремити ключові світоглядно-естетичні концепції лірики епохи В. Самійленка, а також об'єктивно оцінити значущість його творчості в контексті доробку видатних сучасників поета. Успішна реалізація окреслених мети та завдань статті також передбачає залучення інструментарію *культурно-історичного* (висвітлення особливостей літератури перехідної доби, появи та розвитку модерних рис у поезії), *психобіографічного* (врахування особливостей світосприйняття письменника, характеру його поетичної рефлексії), *естетичного* (вивчення філософського підґрунтя, мистецьких орієнтирів поета) методів.

Виклад основного матеріалу. Жанр медитації-веснянки становить самотню поетичну форму, у якій гармонійно поєднуються пейзажно-настрєва та філософсько-медитативна складові. В українській ліриці XIX ст. він бере початок у творчості М. Шашкевича («Вже сонце красно», «Веснівка»), О. Гороцького («Весна»), Кс. Климковича («Моя туга»). Простеживши історію його становлення, М. Бондар відзначив психологічну основу мотивів та образності цих творів: «Мотив цього жанру заснований на відомому міфологічно-фольклорному ахретипі: весною пробуджується природа, а з нею – й людські сподівання радісних перемін» [Бондар 1986, с. 105]. Згідно з висновками вченого, повноцінного розвитку жанр медитації-веснянки зазнав уже після пошєвченківської епохи – у «франківську» добу, коли були написані цикл «Веснянки» І. Франка, «Весна» М. Старицького, «Веснянка» Лесі Українки [Бондар 1986, с. 106–107].

Цю віршовану форму, як і низку інших різновидів філософсько-медитативної поезії, М. Бондар у контексті свого ґрунтового дослідження «Поезія

пошєвченківської епохи. Система жанрів» слушно відносить до медитативно-зображальної лірики [Бондар 1968, с. 105]. Цей напрям у поезії, що продовжив розвиватися й оновлюватися в наступні десятиліття після зазначеного періоду (його межі визначено в рамках 1860–1870-их років), був чи не найбільш органічним для В. Самійленка, чия власне лірична творчість (без урахування сатиричних віршів) демонструвала виразне тяжіння до рефлексії, медитативності, умоглядності.

М. Зеров, стверджуючи про віддаленість поезії В. Самійленка від «справжньої» (емоційно-настрєвої) лірики, вважав сильною стороною його творчості саме інтелектуальну складову: «Поет рефлексивний, раціоналістичний, розмисловий, він скрізь і завжди тяжів до епіґраматичного стилю, до афоризму, до сентенції. <...> Дидактична струя чи не найлегше одстоювалась в його простих, неоздоблених і чітких рядках. В своїх дидактичних, «учительних» поезіях він ніби окрилявся часом, і щось подібне до пафосу проблискувало в ньому» [Зеров 1990, с. 529]. Обґрунтована характеристика, подана вченим у статті «Володимир Самійленко і український гумор» (1926), містить, на наш погляд, певну суперечливість в оцінці самотнього ліризму, позначеного, за влучним визначенням С. Єфремова, «чимось античним, супокоем справжнього філософа» [Єфремов 1995, с. 522]. Вдалим доповненням до точки зору поета-неокласика також може слугувати судження Е. Соловей, яка, дослідивши внесок В. Самійленка в розвиток української філософської лірики, спостерегла, що письменник «індивідуалізує не почуття-переживання, а, насамперед, спосіб мислення, бачення світу – і, відповідно, ставиться вельми вибірково до тих особистих подробиць, які б роздрібнювали узагальнення суто об'єктивним сприйняттям» [Соловей 1998, с. 108].

Розглянуті оцінки дослідників дають змогу сформулювати уявлення про ключові особливості художнього мислення поета, для якого найбільш відповідними ліричними формами стають *роздум* («Зорі», «Людськість»), *розмірковування* («Непевність», «Невже для нас...», «Думи Буття»), *медитація* («Ридання душі», «До душі»), *елегія* («Сумна наша пісня...», цикл «Елегії»), *алегорія* («Орел», «Українська мова (Пам'яті Т. Шевченка)»), *загадка* («Найдорожча перлина»). З-поміж них *медитацій-веснянки* авторства В. Самійленка вирізняються цікавим поєднанням різних естетичних та світоглядних концептів: розуміння природи як втілення космічної гармонії, оригінальності ритмічної структури, рефлексії від споглядання зовнішнього світу, що переходить у самозаглиблення.

Фрагментарне використання цього жанру простежуємо в диптиху «Весняні пісні» (1888), у першій частині якого в руслі романтичної традиції зображено прихід весни: «*Веселиться земля, / Зелениють поля, / Розвилися гаї і діброви; / Соловейко в гайку / Тьохка пісно дзвінку; / Од квіток дух несеться чудовий*» [Самійленко 1990, с. 52]. Ця картина, як і її пейзажно-настрєве узагальнення («*І розкішна природа Вкраїни / У величній красі /*

Вабить погляди всі, / Нече личко вродливе дівчини» [Самійленко 1990, с. 52]), стає об'єктом рефлексії ліричного героя, стимулом пробудження почуттів, творчої насаги: *«А повітря легке / І проміння палке / В серці мрії роєм підіймають; І мов сила нова / У грудях прибува, / І в душі якісь співи лунають»* [Самійленко 1990, с. 52]). Як слушно відзначив М. Бондар, цей твір належить до текстів, що дають змогу простежити синтез споглядання та розмірковування, характерний для всієї творчості В. Самійленка, внаслідок чого «пейзажна предметність окремих творів <...> переходить у роздум» [Бондар 1989, с. 21].

Водночас слід зауважити, що перший вірш диптиху слугує радше ліричним прологом до наступної, основної частини, де в рамках народницької естетики втілено головну ідею – радість митця від праці на благо свого народу. Її відображено в картині хліборобської праці, справжнє щастя якої може пізнати лише *«той, у кого нива / Своя, не найнята на рік»* [Самійленко 1990, с. 52] – людина інтелектуальної праці, яка спрямовує свої сили передусім на духовне збагачення власної нації. Антагоністом до цього образу постає той, хто обирає шлях найманця і тому, на думку автора, ніколи не пізнає насолоди від результатів власної роботи: *«Посіє він, та жать не буде, / Або постане, та не собі, / Втішатись будуть інші люди, / А він зістанеться в журбі»* [Самійленко 1990, с. 53]. Ця авторська концепція, роз'яснена в циклі із аллюзією на вірш Т. Шевченка *«Не нарікаю я на Бога...»*, дає підстави віднести розглянутий твір до жанру вірша-алегорії, до якого поет додав виражений екзистенційний мотив, пов'язаний із поетикою медитацій-веснянок: *«Тим сумно робиться мені, / Що дарма йдуть життя хвилини – / Без праці, в мимовільнім сні. / Тим сумно знать, що наше ціле / Життя – годинонька мала / І що тимчасом знов без діла / Мине весна, як і прийшла»* [Самійленко 1990, с. 53]. Його поява в контексті саме цієї ліричної форми не випадкова: як слушно відзначив О. Бабишкін, онтологічна проблематика у творчості письменника вилилася в «боротьбу між «дарма» і «треба жити»», однак «що «жити треба», найбільше говорила йому весна на Україні» [Бабишкін 1958, с. 19].

Поглиблення й розвиток цього мотиву простежуємо у творі «Весняна елегія» (1889). Винесення авторської концепції жанру (елегія) в заголовок – важливий прояв генологічної свідомості автора, (на що, зокрема, вказує дослідниця цього явища О. Костецька [Костецька 2003, с. 104]), який проявляється в тональності твору, плавності розвитку ліричного сюжету. Це продовження традицій української романтичної елегії, що, як спостерегла О. Ткаченко, часто реалізувалася в жанрах думки, рефлексії та медитації [Ткаченко 2004, с. 109]. Водночас образний ряд та лейтмотив «Весняних елегій» дають підстави розглядати цей твір саме як медитацію-веснянку. Зокрема, він починається з традиційного для цього жанру прологу – пробудження почуттів ліричного героя з приходом весни: *«В порі такий / В душі моїй / Якесь чудне чуття*

стає» [Самійленко 1990, с. 64]. Відзначимо, що мотив, окреслений у цих рядках, не розвивається за примітивною схемою – мова йде про емоційне збурення внутрішнього світу, складність і багатогранність якого зумовлюють труднощі в експресії: *«Таким чуттям / Ім'я не дам / Не розберу я, що в них є, / Тут море дум, / Утіха й сум / І нече жаль стає чогось...»* [Самійленко 1990, с. 64].

Досліджуючи розвиток жанру медитацій-веснянки в українській поезії другої половини XIX ст., М. Бондар відзначав, що його виникнення «усвідомлювалось як опозиція до «канонічної веснянки», що виливалось у злам основного мотиву утвердження життя, пафосу піднесення» [Бондар 1986, с. 106]. Це простежується в наступних рядках «Весняної елегії». Ліричний герой твору розмірковує про брак гармонії у своїй душі, дошукується його причини: *«О знаю я, Чого моя / Душа смуткує й болять, / Яка печаль / І що за жаль / Їй радість хоче затруїть»* [Самійленко 1990, с. 65]. На відміну від більшості творців цього жанру, що вкладали у свої тексти важливий суспільний, громадянський підтекст [Бондар 1986, с. 107], В. Самійленко зосереджується на екзистенційному мотиві плинності життя й неминучості смерті, які становлять причину душевного неспокою його ліричного героя: *«Того вона / Болять, що зна / Непевність радощів своїх, / Що час мине / І Поглине / Самую змогу бачить їх»* [Самійленко 1990, с. 65].

На наш погляд, головне новаторство «Весняних елегій» полягає в майстерному використанні психологічної складової поезії. У творі практично відсутні пейзажні елементи (як і описовість у цілому), проте, зануривши читача в зображений світ думок і почуттів, автор дає йому змогу через емпатію осягнути красу весняної природи, здатну пробуджувати в людській душі волю й любов до життя: *«В природі ж сій, / Повік живий, / Вона бажала б вічно жити, / В красі її / Чуття свої / Хотіла б вічно веселити»* [Самійленко 1990, с. 64]. Усвідомивши невідворотність смерті, ліричний герой намагається втішити себе тим, що по завершенні життєвого шляху він стане часткою прекрасного світу, який йому так не хочеться залишати (*«Коли я вмиру, / То в ту пору / Природі я себе віддам, / І тіло все / Перенесе / Вона у свій величний храм»* [Самійленко 1990, с. 64]), і, позбувшись обмежень, зможе повністю злитися з його космічною гармонією: *«Ніщо ніде / Не пропаде; / Як їй, мені кінця нема; / В її красу / Я все внесу, / Що надала вона сама»* [Самійленко 1990, с. 65]. Проте ця спроба виявляється невдалою, адже герой знає, що в цьому стані його свідомість уже не буде здатна осягнути себе, і тому твір завершується у традиційному для медитацій-веснянок мінорному тоні: *«Та я смутний, / Що в добі тій / Я вже не буду існувати»* [Самійленко 1990, с. 64].

Жанр медитацій-веснянки В. Самійленко також майстерно опрацював у незавершеному циклі «Весна» (1892), 11 частин якого становлять складне й водночас гармонійне поєднання різних жанрових форм. Розвиток його ліричного сюжету – закликання весни (частини I–II), очікування на її жадане тепло

й цілощу силу (частини III–V), вітання її приходу (частини VI–VII) та опис весняних картин (частини VIII–XI) – близький до композиції циклу «Весняні сонети» Б. Грінченка (1888). Крім подібності в градації настрою очікування (передчуття → хвилювання, занепокоєння → піднесення), ці цикли також споріднюють частини, де весну зображено в образі вродли-

вої дівчини – концепція, яку згодом по-новому актуалізували у своїй творчості М. Вороний та П. Тичина. У цьому аспекті цікаво простежити відмінність між яскравою любовною сценою, зображеною Б. Грінченком, та платонічним обоюванням ліричного героя В. Самійленка, майстерно втіленим у формі середньовічної канцони:

7-й вірш «Весняних сонетів»:

*Вона! вона! я бачу – між куцями
Рукав уже з сорочки забілів;
Ще мить одна – тремтячими руками
Я стан її дівочий обхопив.*

*Ще мить одна – злилися ми устами...
Вона прийшла, прийшла уже вона,
Найкращий квіт між пишними квітками,
Що нам дає багата весна*

[Грінченко 1990, с. 46–47].

«Канцона І» циклу «Весна»:

*Вона вже йде
І серце жде
Її, мов кралою молоду
Йди ж скоріш,
Мене потіш,
Тобі назустріч я підду.*

*В ряснім гаю
Журбу свою
Забуду, щастя там знайду,
По муках всіх
До чар твоїх
З сльозами щастя припаду*

[Самійленко 1990, с. 75]

На ідейно-художньому рівні порівнювані твори також споріднені з циклом І. Франка «Веснянки» (1880). За змістом він ближчий до «Весняних сонетів» Б. Грінченка, оскільки в обох текстах важливе місце займають символічні сцени хліборобської праці, розроблені в руслі народницької естетики [Франко 1976, с. 26–28; Грінченко 1990, с. 48–49], в основі яких лежить та ж концепція, що й у розглянутому нами вище диптиху В. Самійленка «Весняні пісні». Натомість у його циклі «Весна», замість суспільно-політичного підтексту, розвинута філософська проблематика: **кордоцентричні мотиви, роздуми про гуманізм** («Під впливом тим добріші станем ми, / І крига в серці нашому розтане, / Неначе покрий лютої зими. / Від нашої душі злоба відстане, / А промінь твій чуття засвітить ясне, / І довго, довго світло те не згасне» [Самійленко 1990, с. 74]; «Тебе, благе, небесне проміння, / Тебе вітають наші вбогі хати, / Бо ти зогріло нам чуття холодні. Любов небес – ти вчиш любити землю, / І серце землю всю зогріти хоче, / Бо ти в йому холодний лід розбило» [Самійленко 1990, с. 76–77]; «Якби ти й кожне серце обновила! / Якби й наш дух ти так красою вкрила, / Щоб без злости, зневір'я й горювання / Твоїх пташок ми чули щебетання» [Самійленко 1990, с. 78]), **проблема взаємодії людини і природи** («Вже скрізь травиця пишна землю вбрала, / Поглянь на гору, як там на узбоччі / Природи сили молоді, робочі / Її засіяли без плуга й рала» [Самійленко 1990, с. 77–78]; «І дощ пройшов. Сіяє знов проміння / З ясних небес над пишною землею, / Вона ж така хороша стала й свіжа, / Неначе в ті щасливі дні творіння, / Коли ще не глумилися над нею / Ні лютий звір, ані людина хижа» [Самійленко 1990, с. 78]).

Філософський аспект та поглиблення психологізму спонукають до висновку, що цикл В. Самійленка в ідейній площині типологічно ближчий

саме до твору І. Франка, який, з огляду на змістовно-композиційну завершеність (цікаво, що в циклі В. Самійленка, відповідно до авторського задуму [Самійленко 1990, с. 551], також мало бути 15 частин, як і у Франкових «Веснянках»), репрезентує ширше коло авторських ідей. На особливу увагу заслуговує те, як в обох текстах на символічному рівні розвивається мотив оновлення природи після дощу: у тексті В. Самійленка (частини X–XI) він постає в площині гуманістичної та екологічної проблематики, тоді як у циклі «Веснянки» його продовжують **революційні** («Гримить! Тайная дрозж пронимає народи, – / Мабуть, благодатная хвиля надходить... / Мільйони чекають щасливої зміни, / Ті хмари – плідної будущини тіни, / Що людськість, мов красна весна, обновиць... / Гримить!» [Франко 1976, с. 26]), **антеївські** (частина V («Земле, моя всеплодющая мати,...»)), **релігійні** (частина XV («Vivere memento!»)) **мотиви**.

Творче опрацювання жанру медитації-веснянки, як і «весняної» тематики в поезії загалом, вишло на якісно новий щабель розвитку у творчості Лесі Українки, зокрема в таких текстах, як «Напровесні», «В магазині квіток», «Веснянка», «Талого снігу платочки сивенькі», циклах «Зоряне небо», «Мелодії» та ін. Поетична самотність цих поезій зумовлює складність їх безпосереднього типологічного зіставлення із ідейно й тематично спорідненими творами сучасників письменниці, розглянутими нами вище. Водночас можна відзначити, що творчі пошуки Лесі Українки та В. Самійленка мають низку точок дотику на концептуальному рівні: осмислення природи як втілення космічної гармонії та досконалої краси, увага до проблеми взаємодії людини з природою, співзвучність образів-символів.

Зокрема, це можна простежити на матеріалі першої поезії циклу Лесі Українки «Зоряне небо»

(близько 1891), яка становить різновид вірша-медитації на весняну тематику. Новаторство твору зумовлене вибором у якості об'єкта ліричної рефлексії саме нічного пейзажу, споглядання якого стимулює поглиблення психологізму й розвиток **екзистенційних мотивів** («*Ти, прекрасна вечірня зоре! / Урочисто й лагідно ти сяєш, / Ти на людське не дивився горе, / Тільки щастя й кохання ти знаєш*» [Українка 1975, с. 50]) та **онто-гносеологічної проблематики** («*Як тремтить тее світло! Неначе / Промовля до нас небо вогнями. // Горда, ясна, огнистая мова! / Плеться промінням річ та велична! / Та ми прагнем лиш людського слова, / І німа для нас книга одвічна...*» [Українка 1975, с. 50]). Художня інтерпретація образів небесної сфери в цьому творі перегукується з ідеями, втіленими у віршах В. Самійленка «Зорі», «Дві планети», «Елегії», а емоційна складова рефлексії дає підстави проводити паралель із його «Вечірньою піснею», де об'єктом споглядання є призахідне сонце («*Не слухає сонце, / За гору сідає / І нам посилає / На всю ніч: прощай! / Ой сонечко ясне! / Невже ти втомилось, / Чи ти розгнівилось? / Іще не лягай!*» [Самійленко 1990, с. 86–87]).

З-поміж творів, які репрезентують новий етап розвитку досліджуваного нами жанру, М. Бондар називає поезію Лесі Українки «Веснянка» (1890) [Бондар 1986, с. 107]. Цей вірш, подібно до розглянутих вище текстів В. Самійленка, І. Франка, Б. Грінченка, сповнений життєствердного пафосу, проте відрізняється наявністю інтимного мотиву (адресація сестрі, значущість якої в структурі тексту дає підстави стверджувати, що він становить синтез медитації та послання) та особливою строфічною організацією із варійованим рефреном. Як і в IX та X частинах циклу В. Самійленка «Весна», спостерігаємо традиційне протиставлення морозу й дощу переможному весняному промінню. Медитативну складову твору вирізняє більш виражене суб'єктивне начало – відображення особистої внутрішньої боротьби поетеси в третій строфі канонічного варіанту «Веснянки» («*Як дрібнії дощі*

/ Заслоняють нам світ навесні, / Як нам молодіці / Пов'ються у хмари сумні, – / Не тратьмо надії / В літа молодії!» [Українка 1975, с. 114]) та особливо – у строфі, яка наявна в автографі тексту, проте не увійшла до його першодруку: «*Ховаю я сльози, / Співаю пісні голосні, / Хоч люті морози / Прибили мене навесні. / Ти ж, сестро, гуляєш, Ти лиха не знаєш...*» [Українка 1975, с. 404]. У цих рядках простежуємо відгомін написаного невдовзі вірша-медитації «*Contra spem spero!*» (датування автографу «Веснянки» – 6 квітня 1890 р., другого твору – 2 травня 1890 р. (за старим стилем) [Українка 1975, с. 56; с. 404]) – одного з найбільш самобутніх творів «весняної» тематики в українській літературі. У подальшій творчості Лесі Українки жанр медитації-веснянки зазнав нових модифікацій, пов'язаних, зокрема, із глибоким вивченням народнописанного пласту, що демонструє одну із важливих складових творчої лабораторії письменниці, на яку вказував В. Погребенник: «створення на традиційній основі нового образу в новому контексті»; «звернення до фольклорної поетики як до природної палітри для відтворення багатой гами світовідчуття» [Погребенник 2002, с. 71]. Ці трансформації засвідчили переосмислення зазначеного жанру та відхід від традицій пошевченківської епохи та повернення до джерел «канонічної» веснянки, що простежується і у творчих пошуках сучасників поетеси.

Висновки. Таким чином, медитації-веснянки у творчості В. Самійленка органічно втілюють особливості творчої натури поета та актуальні мистецькі концепції його епохи. Ця самобутня форма стала важливим компонентом жанрової системи лірики письменника, виразником значущих елементів її художнього світу (космічна гармонія та краса природи, увага до внутрішнього світу людини та її взаємодії зі світом). Разом з іншими видатними письменниками своєї епохи – Б. Грінченком, І. Франком, Лесею Українкою – він посприяв оновленню цього жанру, збагативши його новими образами та ідеями, що згодом стали основою для творчих експериментів символістів та неокласиків.

Література

1. Бабишкін О. Володимир Самійленко *Самійленко В. Твори: у 2 т.* Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1958. Т. 1. С. 5–52.
2. Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. Київ: Наукова думка, 1986. 327 с.
3. Бондар М. Творчість Володимира Самійленка *Самійленко В. Твори.* Київ: Дніпро, 1989. С. 5–46.
4. Грінченко Б. Твори: у 2 т. Т. 1: Поетичні твори. Оповідання. Повісті. Київ: Наукова думка, 1990. 640 с.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ: Феміна, 1995. 688 с.
6. Зеров М. Володимир Самійленко і український гумор. *Твори: у 2 т.* Т. 2. Київ, 1990. С. 526–536.
7. Костецька О. Генологічна свідомість письменника як підсистема естетичної свідомості автора *Studia Methodologica* / гол. О. Лещак; відп. ред. І. Папуша. Тернопіль: ТДПУ, 2003. Вип. 13. С. 94–100.
8. Леся Українка Зібрання творів: у 12 т. Т. 1: Поезії. Київ: Наукова думка, 1975. 446 с.
9. Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття). Київ: Юніверс, 2002. 158 с.
10. Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади. Київ: Наукова думка, 1990. 608 с.
11. Соловей Е.С. Українська філософська лірика. Київ: Юніверс, 1999. 368 с.
12. Ткаченко О. Українська класична елегія: монографія. Суми: Видавництво СумДУ, 2004. 256 с.
13. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Т. 1: Поезії. Київ: Наукова думка, 1976. 502 с.

References

1. Babyshkin O. (1958) Volodymyr Samiilenko [Volodymyr Samiilenko]. [in:] Samiilenko V. Tvory: u 2 t. [Works: in 2 v.]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury. V. 1. S. 5–52 [in Ukrainian].
2. Bondar M. (1986) Poeziia poshevchenkivskoi epokhy. Systema zhanriv [The Poetry of the Post-Shevchenko's Times. The system of genres]. Kyiv: Naukova dumka. 327 s. [in Ukrainian].
3. Bondar M. (1989) Tvorchist Volodymyra Samiilenka [The Works of Volodymyr Samiilenko]. [in:] Samiilenko V. Tvory [Works]. Kyiv: Dnipro. P. 5–46 [in Ukrainian]. Yefremov S.O. (1995) Istoriia ukrainskoho pysmenstva [The History of Ukrainian Literature]. Kyiv: Femina. 688 s. [in Ukrainian].
4. Hrinchenko B. (1990) Tvory: u 2 t. [Works: in 2 v.] T. 1: Poetychni tvory. Opovidannia. Povisti [V. 1: Poems. Stories. Novelle]. Kyiv: Naukova dumka. 640 s. [in Ukrainian].
5. Yefremov S. (1995) Istoriia ukrainskoho pysmenstva [The History of Ukrainian Literature]. Kyiv: Femina. 688 s. [in Ukrainian].
6. Zerov M. (1990) Volodymyr Samiilenko i ukrainskyi humor [Volodymyr Samiilenko and Ukrainian Humour]. [in:] Tvory: u 2 t [Works: In 2 v]. V. 2. Kyiv. S. 526–536 [in Ukrainian].
7. Kostetska O. (2003) Henolohichna svidomist pysmennyka yak pidsystema estetychnoi svidomosti avtora [The Writer's Genologic Consciousness as a Subsystem of the Author's Aesthetic Awareness]. [in:] Studia Methodologica [Studia Methodologica]. Ternopil: TDPU. Vol. 13. S. 94–100 [in Ukrainian].
8. Lesia Ukrainka (1975) Zibrannia tvoriv: u 12 t. [The Set of Works: in 12 v.] T. 1: Poezii [V. 1: Poems]. Kyiv: Naukova dumka. 446 s. [in Ukrainian].
9. Pohrebennyk V. (2002) Folklorizm ukrainskoi poezii (ostannia tretyna XIX – pershi desiatylittia XX stolittia) [The Folklorism of Ukrainian Poetry (The Last Third of XIX – The First Decades of XX Centuries)]. Kyiv: Yunivers. 158 s. [in Ukrainian].
10. Samiilenko V. (1990) Poetychni tvory. Prozovi tvory. Dramatychni tvory. Perespivy ta pereklady. Statti ta spohady [Poems. Prose. Drama. Rehashes and Translations. Articles and Memoirs]. Kyiv: Naukova dumka. 608 s. [in Ukrainian].
11. Solovei E. (1999) Ukrainska filosofska liryka [Ukrainian Philosophic Poetry] Kyiv: Yunivers. 368 s. [in Ukrainian].
12. Tkachenko O. (2004) Ukrainska klasychna elehiia: monohrafiia. [Ukrainian Classical Elegy: monograph]. Sumy: Vydavnytstvo SumDU. 256 s. [in Ukrainian].
13. Franko I. (1976) Zibrannia tvoriv: U 50 t. [The Set of Works: in 50 v.]. T. 1: Poezii [V. 1: Poems]. Kyiv: Naukova dumka. 502 s. [in Ukrainian].

THE SPRING MEDITATIVE POEMS IN VOLODYMYR SAMIILENKO'S POETRY GENRE SYSTEM

The article considers the peculiarities of lyrical spring meditative poems in Volodymyr Samiilenko's poetry genre system, shedding the light on certain aspects of his original works and assessing his contribution to the Ukrainian poetry development at the turning point in its history. The main research objectives are to determine spring meditative poems place in the writer's genre system, outline the genre origins and its functioning and typological features, and demonstrate how Volodymyr Samiilenko's and his contemporaries' works influences the further development of the genre.

The article explores poetics of analyzed genre and the way it functions in the genre system of the author's philosophical and meditative poetry. The key concepts represented in spring meditative poems are the idea of cosmic harmony and nature perfection, reflection from nature contemplation which turns into self-immersion, musicality, and rhythmicity. The research traces the means for genre inlaying into lyrical cycle «The Spring Songs». Volodymyr Samiilenko's genre innovations are investigated in «The Spring Elegy» where the author shifts the emphasis from social issues to existential motives and strengthens psychologism by abandoning descriptive landscapes.

Samiilenko's unfinished lyrical cycle «The Spring» is significant step in genre development of spring meditative poem. Analyzing it in the context of typologically similar works written by poet's contemporaries such as «The Spring Sonnets» by Borys Hrinchenko and «The Spring Poems» by Ivan Franko allows us to trace the key features and leading motives in this genre in the late 19th century – feelings gradation caused by spring anticipation, nature renewal after spring rain, persona worshipping nature's beauty and harmony – as well as underline Samiilenko's contribution to spring meditative poem development which manifests itself in form variability and emergence of environmental issues. Analyzed Samiilenko's works are conceptually close to emotional-topographic poetry by Lesia Ukrainka which is considered to be the culmination of this genre development in early Ukrainian modernism. Thus, Volodymyr Samiilenko's spring meditative poems organically embody the peculiarities of the poet's creativity and artistic concepts in his era. This original form has become an important component of writer's lyrics genre system, expressing significant elements in his artistic world, namely cosmic harmony and nature beauty as well as attention to the inner world of a person and their interaction with the world.

Keywords: spring meditative poems, lyric genres, genre system, Samiilenko, reflection, nature.

© Староста О., 2021 р.

Олександр Староста – аспірант кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; oleksandrstarosta@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-4710-2982>

Oleksandr Starosta – Postgraduate student of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; oleksandrstarosta@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-4710-2982>